

SHAXSNING IJTIMOIYLASHUV JARAYONI VA UNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Shahrisabz davlat pedagogika
instituti o'qituvchisi **Jabborova
Malohat Azimovna** Shahrisabz
davlat pedagogika instituti talabasi
Botirova Dildora Fahriddin qizi

Anatatsiya: Shaxsning ijtimoiylashuvi — bu inson hayotining butun a bosqichma-bosqich jarayondir. Ushbu maqolada shaxsning jamiyat bilan o'zaro ta'siri asosida shakllanadigan ijtimoiy-psixologik xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda Jorj G. Midning "Ijtimoiy Men" konsepsiyasi, Erik Eriksonning psixososial rivojlanish bosqichlari hamda L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi va yana bir qator olimlar nazariyalari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: shaxs, ijtimoiylashuv, ijtimoiy rivojlanish, psixologik rivojlanish, shaxsning shakllanishi, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, ijtimoiy muhit, ijtimoiy tajriba, madaniy qadriyatlar, o'zini anglash, ijtimoiy rol, kommunikativ ko'nikmalar, "Ijtimoiy Men" konsepsiyasi, psixososial rivojlanish, shaxsiy identifikatsiya, Jorj G. Mid, Erik Erikson, L.S. Vygotskiy, madaniy-tarixiy nazariya, axloqiy rivojlanish, ijtimoiy ong, sotsializatsiya bosqichlari, oilaviy tarbiya, maktab muhiti, jamiyat ta'siri, shaxs motivatsiyasi, empatiya, shaxsni shakllantirish omillari.

Аннотация: Социализация личности — это поэтапный процесс, охватывающий всю жизнь человека. В данной статье подробно анализируются социально-психологические характеристики, формирующиеся на основе взаимодействия личности с обществом. В исследовании рассматриваются такие теории, как концепция «Социального Я» Джорджа Г. Мида, стадии психосоциального развития Эрика Эриксона, а также культурно-историческая теория развития Л.С. Выготского и ряд других научных подходов.

Ключевые слова: личность, социализация, социальное развитие, психологическое развитие, формирование личности, социально-психологические особенности, социальная среда, социальный опыт, культурные ценности, самосознание, социальная роль, коммуникативные навыки, концепция «Социального Я», психосоциальное развитие, личностная идентификация, Джордж Г. Мид, Эрик Эриксон, Л.С. Выготский, культурно-историческая теория, нравственное развитие, социальное сознание, этапы социализации, семейное воспитание, школьная среда, влияние общества, мотивация личности, эмпатия, факторы формирования личности.

Annotation: The socialization of personality is a gradual, lifelong process. This article provides an in-depth analysis of the socio-psychological characteristics that are formed through the interaction between the individual and society. The study discusses several theoretical frameworks, including George H. Mead's concept of the "Social Self," Erik Erikson's stages of psychosocial development, and L.S. Vygotsky's cultural-historical theory of development, among others.

Keywords: personality, socialization, social development, psychological development, personality formation, socio-psychological characteristics, social environment, social experience, cultural values, self-awareness, social role, communication skills, "Social Self" concept, psychosocial development, personal identification, George H. Mead, Erik Erikson, L.S. Vygotsky, cultural-historical theory, moral development, social consciousness, stages of socialization, family upbringing, school environment, societal influence, personality motivation, empathy, personality development factors.

Kirish: Shaxs — bu ijtimoiy hayot jarayonida shakllanadigan, ongli, o'zini anglaydigan, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etadigan, maqsadga yo'naltirilgan harakatlarni amalga oshira oladigan insondir. Shaxs — insonning faqat biologik mavjudot sifatidagi emas, balki uning jamiyatdagi roli, ma'naviy-axloqiy qadriyatlari, bilim va tajribalari, dunyoqarashi, ichki olami bilan birgalikdagi mukammal ifodasidir.

Tarixiy-psixologik yondashuvda: Shaxs — bu jamiyat bilan munosabatda boʻlgan, oʻzini anglay oladigan, ijtimoiy meʼyor va qadriyatlarni oʻzlashtirgan, oʻzining ichki imkoniyatlarini rivojlantirgan ijtimoiy mavjudotdir.

Falsafiy yondashuvda: Shaxs — bu oʻz “men”iga ega boʻlgan, erkin tanlov qila oladigan, axloqiy masʼuliyatni his qiladigan va oʻz hayotiga ongli ravishda yoʻnaltiruvchi mavjudotdir. Shaxs jamiyatdagi hodisalarga befarq boʻlmaydi — u faol fikr bildiradi, tashabbus koʻrsatadi, oʻz fikrini himoya qiladi va atrofda muhitni oʻzgartirishga harakat qiladi. Shu sababli, shaxs jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Har bir inson oʻz maʼnaviy dunyosini boyitishi, bilimni oshirishi va axloqiy tamoyillarga amal qilishi orqali jamiyatga foydali aʼzo boʻla oladi. Ilmiy adabiyotlarda shaxs quyidagicha taʼriflanadi:

A.N. Leontyev (psixolog): “Shaxs – bu insonning ijtimoiy munosabatlar va faoliyatda tutgan oʻrnini belgilovchi sifatlar tizimidir.” deb tariflaydi. Leontyev shaxsni faqat ichki xususiyatlar bilan emas, balki uning jamiyatdagi faol ishtirokchiligi, vazifasi va rollari orqali tushuntiradi.

S.L. Rubinshteyn (psixolog): “Shaxs – bu dunyoni anglay oladigan va uni ongli ravishda oʻzgartira oladigan mavjudotdir.” Shaxs nafaqat moslashadi, balki tashqi dunyoni idrok qiladi va unga taʼsir koʻrsatadi deb tariflaydi.

Karl Marks (faylasuf): “Inson mohiyati – bu barcha ijtimoiy munosabatlar yigʻindisidir.” Marks shaxsni faqat oʻziga qarab emas, balki u yashayotgan jamiyatga munosabati, faoliyati va ijtimoiy vazifalari asosida baholaydi.

B. Gʻofurov va M. Joʻrayev (Oʻzbekistonlik olimlar): “Shaxs – bu oʻz ongiga ega boʻlgan, atrofida haqiqatni anglay oladigan va uni oʻz faoliyati orqali oʻzgartirishga qodir insondir.” deb tariflagan.

Har bir inson nafaqat oʻz hayotini tartibga soluvchi, balki jamiyat rivojiga hissa qoʻshuvchi muhim ijtimoiy mavjudotdir. Insonning shaxs sifatida shakllanishi uning ijtimoiy faolligi, maʼnaviy dunyosi va jamiyatdagi oʻz oʻrnini anglash darajasi bilan belgilanadi. Shaxs jamiyatda yashabgina qolmaydi, balki uni oʻzgartiradi, boyitadi va rivojlantiradi. Shu sababli, shaxsni tarbiyalash va uni jamiyat uchun foydali inson

sifatida shakllantirish har qanday davlatning muhim vazifasidir. shu bilan O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti ham shaxs haqida o'z fikrlarini aytib ifodalab o'tganlar. **Islom Abdug'anievich Karimov** (O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti): **“Har bir inson jamiyat taraqqiyotida o'z o'rnini topishi, faollik ko'rsatishi va mas'uliyatni his qilishi kerak.” deb tariflaganlar.** Islom Abdug'anievich Karimov shaxsni Vatan taraqqiyotining asosiy kuchi sifatida ko'radi. U har bir inson jamiyatda faol bo'lishi, o'z burchini anglashi va ijtimoiy hayotda mas'uliyatli ishtirok etishini muhim deb bilgan. Har bir inson tug'ilganda individ bo'lib dunyoga keladi ijtimoiy munosabatlar va ijtimoiylashuv orqali shaxs aylanadi. Insonning hayoti davomida har bir boshqichda va davrda yuzaga keladigan psixologik jarayonlari mavjuddir. Ijtimoiylashuv jarayoni ham shular jumlasidandir. Shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni va psixologik holati

Shaxs psixologik va ijtimoiy mohiyatga ega bo'lgan murakkab tizimdir. U nafaqat individual biologik mavjudot sifatida, balki ijtimoiy muhit bilan uzviy aloqada rivojlanadigan subyekt sifatida qaraladi. Insonning shaxsga aylanishi ijtimoiylashuv (sotsializatsiya) jarayoni orqali amalga oshadi. Bu jarayon ijtimoiy tajribani o'zlashtirish, jamiyatda mavjud bo'lgan qadriyatlar, me'yorlar, an'analar va axloqiy ko'rsatmalarni qabul qilishdan iborat.

Ijtimoiylashuvning ilmiy talqini

Psixologik adabiyotlarda ijtimoiylashuvga quyidagi ta'riflar berilgan: Ijtimoiy psixolog A.V. Petrovskiy ta'rifiga ko'ra: “Ijtimoiylashuv — bu shaxsning jamiyatga qo'shilishi, ijtimoiy me'yorlar va rollarni o'zlashtirishi orqali uni ijtimoiy hayotga tayyorlovchi jarayondir.” Amerikalik sotsiolog J. Mead fikricha: “Shaxs o'zini faqat boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatda anglaydi. Shaxsiyat ijtimoiy jarayon mahsulidir.” Ushbu ta'riflar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiylashuv shaxsning jamiyatda faol ishtirok etishi uchun zarur bo'lgan psixologik va axloqiy tayyorgarlikni shakllantiradi. Ijtimoiylashuv jarayoni ham bir necha boshqizchalrga bo'linadi.

Ijtimoiylashuvning bosqichlari

1. Birlamchi ijtimoiylashuv — bola tug‘ilgan paytdan boshlab oila, yaqin qarindoshlar va parvarishlovchilar orqali asosiy ijtimoiy ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi. Bu bosqichda sevgi, ishonch, xavfsizlik hissi kabi psixologik omillar shaxsning keyingi rivojiga ta’sir ko‘rsatadi.

2. Ikkinchi darajali ijtimoiylashuv — ta’lim muassasalari, do‘stlar, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari ta’sirida yuz beradi. Bu bosqichda shaxs ijtimoiy rollarni o‘zlashtiradi (o‘quvchi, do‘st, fuqarolik roli va boshqalar).

Ijtimoiylashuv jaroyinida shaxsdagi Psixologik holatning o‘rni Shaxsning ijtimoiylashuv darajasi uning psixologik holatiga bevosita bog‘liq. Quyidagi omillar ijtimoiylashuv sifatini belgilaydi:

Ong darajasi – insonning o‘zini va jamiyatni tushunish qobiliyati. Emotsional barqarorlik – tashqi bosimlar ostida o‘zini tuta olish, moslashuvchanlik. Motivatsiya – shaxsning maqsad sari intilish kuchi. Identifikatsiya va internalizatsiya – jamiyat me’yor va qadriyatlarini o‘ziga singdirish jarayonlaridan iborat. Ijtimoiylashuv jarayonida asosiy fikrlar va asoslangan dalillar asisda o‘z ilmiy ishlarini olib borgan olim. Lev Semyonovich Vygotskiy hisoblanadi.

Asari: “Psixik taraqqiyot nazariyasi” (1920–1930 yillar oralig‘ida) Nazariyaning mazmuni:

Sotsial rivojlanish nazariyasi (Social Development Theory)

Vygotskiy – rus psixologi bo‘lib, bolaning psixik va shaxsiy rivojlanishi haqida chuqur ilmiy izlanishlar olib borgan. Uning eng asosiy g‘oyasi shuki: "Shaxs faqat ijtimoiy muhit orqali rivojlanadi." Uning fikricha, bolaning nutqi, tafakkuri, o‘zini anglashi va shaxsiyati faqat o‘zaro muloqot (interaksiyalar) natijasida shakllanadi. Bu esa ijtimoiylashuvning markaziy rolga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Asosiy tushunchalari:

1. ZPR – Yaqqol rivojlanish zonasi (Zone of Proximal Development):

Bola mustaqil bajara olmaydigan, lekin kattalar yoki tengdoshlari yordamida bajara oladigan faoliyat doirasi — bu hudud shaxsning ijtimoiylashuvi orqali rivojlanishini bildiradi.

2. Ichki (interiorizatsiya) jarayoni:

Ijtimoiy muhitdagi tajriba (masalan, ota-onaning o'rgatishi, o'qituvchining ko'rsatmalari) bola tomonidan ichki ruhiy jarayon sifatida o'zlashtiriladi. Bu esa uning shaxs sifatida shakllanishiga olib keladi.

3. Nutq va tafakkurning birligi:

Vygotskiy nutqni shaxsning shakllanishida asosiy vosita deb bilgan. Bola muloqotda bo'lish orqali nutqni o'rganadi, nutq orqali esa tafakkurini rivojlantiradi.

Ilmiy isbotlar: Vygotskiy o'z tajriba sinovlari va kuzatuvlari orqali bu nazariyani asoslab bergan. Uning nazariyasi keyinchalik Jean Piaget, Jerome Bruner, va boshqa zamonaviy psixologlar tomonidan rivojlantirilgan. Hozirgi kunda ta'lim psixologiyasi va ijtimoiy psixologiyada asosiy nazariyalardan biri sifatida qo'llaniladi.

Asarlari: "Psixik rivojlanishning sotsiokultural nazariyasi"

"Myshlenie i rech" (Tafakkur va nutq) — 1934

"Pedagogik psixologiya" — Toshkentda ham tarjimalari mavjud.

Lev S. Vygotskiy — psixologiya fanida shaxsning ijtimoiylashuvini psixik rivojlanish bilan bog'lab asoslab bergan eng mashhur olimdir. Uning nazariyasiga ko'ra, shaxs tashqi dunyo bilan o'zaro ta'sirda, muloqot va madaniy vositalar orqali shakllanadi. Bu jarayon psixik rivojlanishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun Vygotskiy nazariyasi sizning mavzuingizga to'liq mos keladi va ilmiy asoslilik talablariga javob beradi. Vygotskiy nazariyasi – ijtimoiylashuvning psixologik asoslarini tushunishda juda muhim va chuqur manba. U inson, ayniqsa bola, biologik mavjudot sifatida tug'iladi, ammo shaxs sifatida shakllanishi uchun uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro muloqoti shart degan fikrni ilgari suradi. Bu yondashuv hayotiy tajriba bilan ham to'liq mos keladi. Chunki har bir inson — o'z atrofidagi insonlar, madaniyat, til, qadriyatlar va munosabatlar ta'sirida o'zini anglaydi va rivojlanadi. Men shuni ta'kidlamoqchiman: Vygotskiy nazariyasida shaxs – bu faqat biologik emas, balki madaniy-ijtimoiy konstruksiyadir. Uning "Yaqqol rivojlanish zonasi" tushunchasi o'zida chuqur ma'no mujassam etgan: insonning ichki imkoniyatlari – atrofdagi odamlar orqali uyg'onadi va rivojlanadi. Demak, inson – inson bo'lishi uchun

jamiyat kerak. Shaxsan mening fikrimcha, Vygotskiyning bu yondashuvi nafaqat bolalar psixologiyasida, balki kattalar shaxsini o'rganishda ham dolzarb. Chunki inson har qanday yoshda bo'lishidan qat'i nazar, o'z atrofida gilar bilan munosabatda bo'lib, fikrlash doirasi, xulq-atvori, qadriyatlari va hatto dunyoqarashini shakllantiradi. Bu esa shaxs hech qachon "tayyor holatda" emas, balki umr bo'yi rivojlanib boruvchi mavjudot ekanini ko'rsatadi. Vygotskiy nazariyasi shaxsni tushunishda va uning ijtimoiylashuv jarayonini ilmiy tahlil qilishda juda muhim asosdir. Bu nazariya nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki amaliyotda – ta'lim, tarbiya, psixologik maslahatlarda ham foydali yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Menimcha, bu yondashuv orqali shaxsni ijtimoiy va psixologik jihatdan mukammal tushunish, uning o'sishiga to'g'ri ta'sir ko'rsatish mumkin

Xulosa: Shaxsning ijtimoiylashuvi — bu uzluksiz va bosqichma-bosqich kechuvchi jarayon bo'lib, u orqali inson jamiyatning faol va mas'uliyatli a'zosiga aylanadi. Ushbu jarayon psixologik holat, emotsional muhit va ijtimoiy institutlar bilan o'zaro aloqador holda shakllanadi. Psixologik jihatdan sog'lom va barqaror shaxslar ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli moslashadi va jamiyat taraqqiyotiga faol hissa qo'shadi. Shaxs hech qachon tayyor holatda dunyoga kelmaydi — u atrof-muhit, tarbiya, ta'lim, madaniy va ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shakllanadi. Ijtimoiylashuv bu jarayonning negizidir, u insonning ichki olamini jamiyat bilan bog'lab turuvchi muhim ko'prikdir. Shaxs qancha chuqur va sog'lom ijtimoiy tajribaga ega bo'lsa, uning jamiyatga moslashuvi, o'z "men"ini anglash darajasi va ruhiy barqarorligi shuncha yuqori bo'ladi. Shaxsan menimcha, zamonaviy jamiyatda ijtimoiylashuv jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish — bu nafaqat psixologik muvozanatga erishish, balki sog'lom fuqarolik jamiyatini qurishning asosi hamdir. Chunki jamiyat taraqqiyoti — har bir insonning o'ziga va boshqalarga nisbatan mas'uliyatli, ongli munosabati bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun yosh avlodning psixologik holatiga e'tibor berish, ularni ijtimoiy hayotga to'g'ri tayyorlash bizning eng dolzarb vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nosirov B. – Falsafa asoslari. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2010.

2. Abdurahmonov Q., Jo‘rayev M. – Falsafa. Toshkent: “Sharq”, 2004.
3. Karimov I.A. – Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: “Ma'naviyat”, 2008.
4. Petrovskiy A.V. – Psixologiya: Shaxs va faoliyat. Moskva: Pedagogika, 1986.
5. Jorj G. Mead – Mind, Self, and Society. Chicago: University of Chicago Press, 1934.
6. Vygotskiy L.S. – Psixologik taraqqiyot nazariyasi. Moskva: Pedagogika, 1978.
7. Erikson E. – Identity: Youth and Crisis. New York: W. W. Norton & Company, 1968.
8. Zokirova M., Qodirova Z. – Psixologiya asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2016.
9. G‘ofurov K. – Ijtimoiy psixologiya asoslari. Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
10. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – 2023-yilgi tahrir.